

У традицију улазимо као дјеца бојажљивих досељеника; то више никад неће бити повратак на сигурно. Изненада је потребно научити многе ствари: границе, конфигурацију терена, имена сусједа, локалне предрасуде. Датуме, обичаје, јединице мјера које важе само ту, одавно. А сва та имена, ти фини означитељи скоро ишчезлог приморског амбијента – она се не уче сама од себе. Можда их наше ненавикнуто око неће ни примијетити. Какве се ватре овдје потпирују, шта – упркос свему – наставља да трепери у слојевитом рукопису Стефана Митрова Љубише?

Најдрагоцјенија упутства леже по страни, смјештена у малене текуће контексте, запретана у мноштву хетерогених прича и дискурзивних фамилија, брижљиво инвестирана у оно што називамо домаћом језичком економијом, простодушним и махиналним самоописом једне за трагику опстанка чврсто везане националне духовности. Његошевском стенографијом: причање је души посланица. Али – опрез: не само посланица! Оно је такође скривени господар идентитета заједнице, диспозитив који страховито обавезује, нарочито у случају опасности. Ту пребива темељна снага Љубишине приповједачке гериле: прича и њено преношење одједном покрету отпора прибављају његово право – и његову логику. Означавање мјеста и тренутка, употреба локалних датости, поступци кодирања важних порука – све оно што је и данас ту, што можемо детектовати једним јединим погледом низ Боку и Паштровиће.

Љубишина проза је народ малих прича. То, међутим, нипошто није космополитизам који карактерише западњачки модернитет, који се односи на обавезно превазилажење регионалног у корист општег, грађанског. Ми то заборављамо јер смо, нажалост, с властитом прошлoшћу повезани све тањим нитима. Не више усменом традицијом која захтијева живи додир с личношћу (свештеника, мудраца, приповједача), већ гомилама отуђених и неразумљивих наратива. Шта се ту губи, шта неповратно измиче, знао је – више него ико – племенити заступник српског југа, Стефан Митров Љубиша:

„Глава пунана италијанскијех и францускијех писама, није могла никако приљубити своју властиту књигу, као дијете кад га дојиља једном одбије, тешко да се поврати материном млијеку пошто је окусило туђе и слађе...”

Писање као повратак мајци, једином мјесту за које са довољно сигурности можемо рећи да смо тамо већ били, да смо на сигурном – та тиха мелодија везе потку свега што је

Љубиша, главе пунане италијанскијех и францускијех писама, коначно и сам написао. Тај палимпсест. У његовим превојима забиљежене су хитре формуле народног надања и гатања, рески звук бајалице, тамни симболи у којима не престаје да титра косовски завјет, подземном синтаксом изгравирани фантазам онога што је можда већ било, а можда тек треба да буде. Наша будућа прошлост. Љубишино писмо вјероватно је последња достојанствена форма те болне садржине. Њен последњи осмјех. Он бира стегнутог срца: ријечи које нестају, ријечи које недостају, ријечи које се проналазе кад је скоро све друго изгубљено.

Најважнији аспект прагматике тих приповијести, оно што њихов приказивачки модус чини тако ефикасним, јесте изразито амбивалентна, тактички ослабљена оригиналност приповједача. Он се увијек представља као да је био слушацац, никада не аутономан, већ обрнуто – хетерономан. Закон његовог текста јесте закон који је он примио, да би се наставила производња *petit recits*. Чак и кад преузима одговорност, кад потписује, он се одређује као неко кога је у крајњој линији испричало друштвено тијело. Његове „причице“ (*historiettes*) у ствари нису његове, али он уопште не понавља оно што му је речено: увијек се нешто додаје. То није пука вјерност, и није конзервирање: мале суберзивне епизоде, серије одлазака и долазака, лажни трагови, дупла дна – приповједачка герила („Молим по прочитању спалити...“)) дјелује у више праваца одједном, претварајући ове текстове у етнографски документ првог реда.

„Ја нијесам никад мислио писати за штампе, ни препуњати ионако препуне сандуке наших књижара сухопарним књигама, но видећи грдни расап што се по штампи чини лијепим нашим језиком, пуче ми срце од бола, пак се дадох и ја да нешто пишем, као неки просвјед противу таквог расапа. Да ли ћу успјети, бојим се љуто, јер су се на пустоши наше књиге удомазетили облици туђих културних језика, као да одјенеш Херцеговца у француски фрак.“

Ето ко нас, и зашто, позива да боље одредимо мјесто које заузимамо, ето шта нас води према територији која треба да постане трансакционо поље између Љубише и нас. Између нас и нас. „Пуче ми срце од бола...“ – каква се солидарност ту подразумејева? Какве се ватре ту потпирују?

„Драги Илија,

Ти ми пишеш да ми је благо што сам амо, а мене кад на ум пану трешње, бижи, боб, срделе, скушеви, лице и гофи, дао бих ђаволу сва вијећа, велика и мала. Кад ми на ум пане да је данас троичин дан, да ће се сјутра крста носити, коло водити, а ја овдје без икога, као кукавац, кад ми на ум пане све то, дође ми да пукнем међу овијем свијетом који нема ни душе ни чувства.“

Као дијете, дакле, кад га дојиља једном одбије, и тешко му је да се врати материном млијеку, пошто је окусило туђе и слађе. Од родне Будве до Задра и Беча, одакле се јавља Рачети („као кукавац“) – то је лутање једне мисли, вјерне и завјереничке у исти мах. Сналажење у свијету без душе и чувства, конспирација, имена сусједа, датуми, обичаји. Лутање чији се трагови, ево, указују садашњости, с ону страну знања и дипломатије, у својој неупоредивој мањинској снази – да би нас прецизније погодили.

„Ја знам да ви мене не трпите јер сам Срб народношћу, а православан вјером. Но излазећи одавде тјешим се мислећи да остављам у Сабору младијех сила, господу Вујатовића и Симића, који, ако их је Српкиња задојила, знати ће бранити законита права своје народности и вјере, а ја ћу им с трмова рукама пљакати.“

Опет дојиља, сада Српкиња, уз једно деликатно „ако“. „А ја овдје без икога“, „а ја ћу им стрмова...“, „А ја, којему је српско знамење на челу упечаћено, бранити ћу погажено право и слободу, док ми под грлом куца.“

Са српским знамењем на челу, из Беча, заступник Љубиша шаље Грбљанима следећу поруку:

„Браћо и Господо!

Ваше часно писмо које сам примио овдје у Бечу, веома ме утјестило јер видим да нијесам сирак но да имам иошт браће Срба који ће ме против мојих нападача држати, а ја нећу клонути духом, него ћу до последњег часа живота мога борити се за право и интерес моје миле домовине.

Ви сте доста мудри пак ћете знати разумјети да рат који су мени неки Далматинци навјестили, није друго него што им сметам да не чине од нас Срба што сами хоће, пак мисле да ће им поћи боље за руком ако им се ја с пута уклоним.

Но док ме прати ваша лијепа узданица, нећу клекнути ни барјака из руке пуштити, био не био заступник, бићу вам вазда уздани брат и друг на свакој муци за разлог и правичу.

А сад примите, један по један, од мене најврућију благодарност и брацки целив.

Ваш брат и служитељ Стефан Љубиша“

Један по један: почињемо да прилазимо Љубиши. Хоће ли то икада више бити повратак на сигурно? Читати традицију, као да нам је све при руци, и све пред очима, као да се уопште не може промашити. А оно што је већ ту, што је наслијеђено у писаном облику, зна се, представља савременост било које садашњости. Па ипак, ствари се компликују, садашњост испоставља властите захтјеве, читање посустаје. За трен ока – оно постаје издајничко. Текстови губе супстанцу која их је вјековима уздизала ка висоравни националне духовности. Свједоци смо, а понекад и саучесници, игнорисања највидљивијих и најчитљивијих трагова српског идентитета – пред нашим равнодушним погледом нестају обриси најмаркантнијих споменика. Приповједачка умјетност Стефана Митрова Љубише, као и његов укупни политичко-писатељски ангажман, представљају драгоцјено наслеђе српског народа. Њих евоцирати, то не значи само вратити се у једну протеклу егзистенцију, да би је лакше смјестили у музеј; то значи садржаје Љубишиног писма укључити у садашњост. То значи укључити себе у садашњост његовог садржаја. Разумјети како је то писмо настало, како је сачувало свој јединствени облик и интензитет. Пред таквом традицијом национално саморазумијевање постаје суверено, а свијест која чита постаје власник историје. Ово су приче које нас држе на окупу, текстови чијем обиљу у сусрет излази рафинирани читалачки лајтмотив: „неко је прошао овим путем“. Из њих можемо научити многе ствари, имена која се не памте сама по себи, јединице мјера које важе само ту, одавно. У њима је кодирано неколико основних гестова наше политичке егзистенције. Чују се гласови помоћу којих и данас ступају у резонанцу наше расуте националне енергије: једна по једна, са болом у срцу, са знамењем на челу. Трешње, бижи, боб, срделе, скушеви. И гофи.